ਜਨਵਰੀ 2011

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

Amrit Kirtan

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਲ 15/-

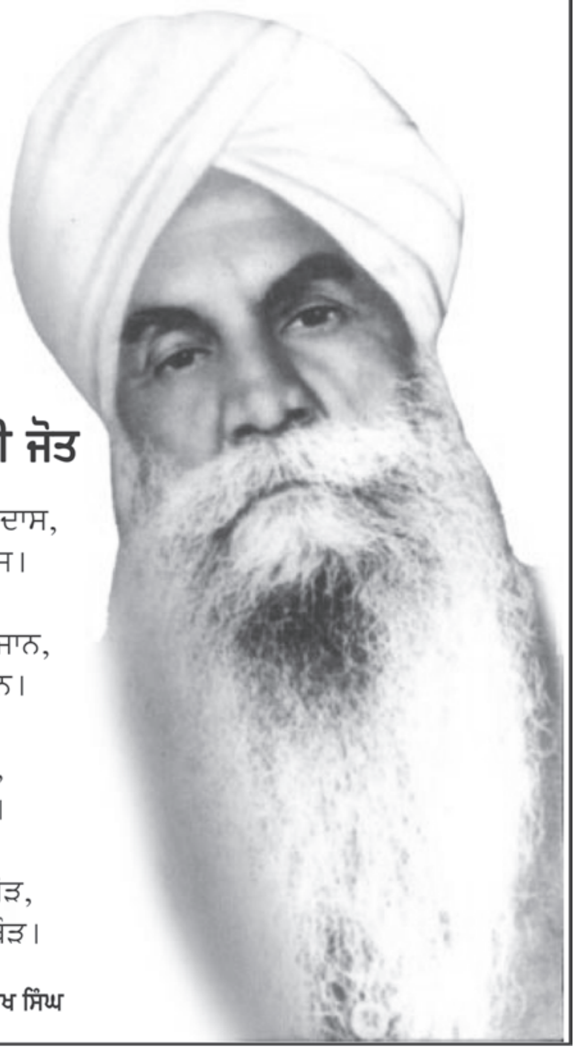

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ-ਦਸ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਜੋਤ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ, ਅਮਰਦਾਸ, ਰਾਮਦਾਸ,
ਅਰਜਨ, ਹਰ ਗੋਬਿੰਦ ਨੋਂ ਬਿਨੈ ਕਰੋਂ ਅਰਦਾਸ।

ਹਰੀ ਰਾਏ, ਹਰ ਕਿਸ਼ਨ ਜੀ, ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਜਾਨ,
ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਖੜਾ ਦੁਆਰੇ ਆਨ।

ਦਸ ਗੁਰੂਉਂ ਕੀ ਜੋਤ ਇਕ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਰੂਪ,
ਮਹਿਮਾ ਪਾਰਾਵਾਰ ਤੇ, ਉਪਮਾਂ ਬਹੁਤ ਅਨੂਪ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਤੁਲ ਹੈ, ਬਿਨੈਂ ਕਰੋਂ ਕਰ ਜੋੜ,
ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਮੇਰੀ ਬਖਸ਼ਿਉ, ਤੱਕੋ ਸੰਤੋਖ ਜੇ ਥੋੜ।

ਪੁਸਤਕ -ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ : ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ▲ ਸ. ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ

ਆਨਰੇਰੀ ਸਲਾਹਕਾਰ

ਸ: ਹਰਚੰਦਨ ਸਿੰਘ

- ▲ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: ੪/੮/੯੦ ਮਿਤੀ ੨੦/੨/੯੧ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।
- ▲ Donations are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/-I/ CHD/ Tech./ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid upto 31/03/2012

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- ▲ ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ 15 ਰੁ., ਸਲਾਨਾ 150 ਰੁ. ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ 1500 ਰੁ.
- ▲ ਵਿਦੇਸ਼: ਸਲਾਨਾ 30 £, ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ 300 £
- ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਜੀ। ਜਾਂ State Bank of Patiala ਵਿਚ Amrit Kirtan Trust A/c 65079603302 ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਜਮਾਂ ਕਰਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰੋ ਜੀ

ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015

ਫੋਨ : 0172-277266●, ●9814● 5363●

e-mail: drjagirsingh@gmail.com

Website : www.amritkirtan.com, www.gurshabad.com

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼, ਐਸ. ਸੀ. ਐਫ. 107, ਫੇਜ਼-7, ਮੁਹਾਲੀ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

Type Setting & Designed by :
Rajpreet Singh Khural - 9915545084

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ 4

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ - ਰਾਗ ਰਤਨ-ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ 5

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ- ਖੋਜ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ 6

ਰਾਗ ਰੁੱਤ
ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਰਤਨ 12

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕੀ ਸਰੂਪ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇਜ 14

ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸਰਗਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਾਰੇ
ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 16

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ
ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ 17

25 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਨੇਹੀ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਪੱਤਰ 20

ਸੁਰ ਲਿਪੀ - ਰਾਗ ਬਸੰਤ
ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ 25

ਸੁਰ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅਰਥ 26

Please forward your e-mail id at drjagirsingh@gmail.com

✉ ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੜੇ ਸੇਈ

ਨਵੰਬਰ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ । ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ (ਜਿਨਾ ਰਾਸਿ ਨਾ ਸਚੁ ਹੈ) ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾਇਕ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਖਾਸ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਜੋ ਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਖੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਸਿਧੀਆ ਰੀਤਾਂ ਗਾ ਕੇ ਸਮਾਂ ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕੀਰਤਨੀਏ ਗੁਰੂਆਂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਡੀ ਦਿਲਹੁ ਮੁਹਬਤ ਜਿਨ ਸੇਈ ਸਚਿਆ। ਜਿਨ ਮਨ ਹੋਰ ਮੁਖ ਹੋਰ ਸੇ ਕਾਢੇ ਰਚਿਆ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਵਿਲਖਣ ਪਰੰਪਰਾ ਲੇਖ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ਕ, ਰਾਗ ਅਤੇ ਰੁਤ ਲੇਖ ਵੱਲੋਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਰਤਨ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰੋ: ਨਵ ਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ ਰਿਸ਼ਮ ਚਾਨਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬੈਦਵਾਣ ਸੁਣਵਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਉਤਸਵ 2010 ਵੱਲੋਂ ਡਾ. ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲੇਖ ਪਸੰਦ ਆਏ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 18 ਤੋਂ 50 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਸਕਣ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਐੱਮ ਐੱਸ. ਸਚਦੇਵਾ, ਇੰਡੀਅਨ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਅਕੈਡਮੀ, C/o ਸ਼ਿਵ ਭੋਲੇ ਸਾਊਂਡ ਸਰਵੇਸ , ਬਸ ਸਟੈਂਡ ਦੇ ਬੈੱਕ ਸਾਈਡ

You are doing a great job. You are, indeed, a blessed soul. There is no better gift than to receive your devotional reditions of Shabad Guru. Please carry on your inspired mission until the whole world is rendered in God's divine colours!

Warmest regards,

Dr SS Bhatti, Email: ssbhatti24@yahoo.com

Once I Talked To You From St.john's New Foundland In Canada Much Praised Of Your Work And Contribution For Our Community; I'm Still Regularly Listening Gurbani Recitation On Your Contributed Means And Enjoying Guru Kirtan. I'm Returning To India By The End Of Next Month And Would Love To Contact You. Regards To Your Family .

Surinder Singh Wadhwa Email: shami.wadhwa@gmail.com

Sometimes ago, I got your mail with U tube: I listened to your melodious voice. When I opened this mail, I found Essay of Kapur Singh on SUKHMANI at p. 6. I wonder the Sirdar was really a GENIUS.

HARDEV SINGH VIRK Email: hardevsingh.virk@gmail.com

THE SIKH REVIEW
(A Monthly Magazine)

116, Karnani Mansion
25-A, Park Street, Kolkata

ਰਾਗ ਰਤਨ-ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ

ਅਜਕੱਲ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਕੀਰਤਨ ਬੀਟ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੀਰਤਨ ਹੈ। ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਅਤੇ ਤਬਲੇ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੱਧਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੀਰਤਨੀਏ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਟਿਊਨ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਰਲ ਜਿਹੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਬਣਾ ਕੇ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਟਿਊਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਧਾਰਨ ਸਰੋਤੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਬੀਟ ਅਤੇ ਟਿਊਨ ਦੀ ਸੁਰ ਤੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਦੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਸਤਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਧਾਰਨ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਅਜਿਹੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸਰੂਪ ਅਨੁਸਾਰੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਕੁਝ ਸਿਰੜੀ ਲੋਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਟਕਸਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵੀ ਟਕਸਾਲੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਮੋਟ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਜਤਨ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਸੀਮਿਤ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਜਵੱਦੀ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਵਾਏ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਕੈਸਟਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕੁਝ ਕੈਸਟ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗਜ਼ ਕੈਸਟ ਜਾਂ ਸੀ. ਡੀ. ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਛੇ ਸੀ. ਡੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈੱਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ **ਰਾਗ ਰਤਨ** ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 31 ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਗਰੁੱਪ, ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਕੀਰਤ ਕੌਰ ਨੇ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੋਨੂ ਖੰਨਾ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਾਇਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਰੁਬਾ ਤੇ ਸੰਗਤ ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਤਬਲਾ ਤੇ ਪਖਾਵਜ ਦਾ ਵਾਦਨ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਗਨਪਰੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਾਣਾ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਮੈਂਟਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਗਰੁੱਪ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਕੀਰਤ ਕੌਰ ਦੇ ਇਸ ਜਤਨ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ। ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਏ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਅੱਗੇ ਘਟੋ ਘਟ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਿਆ ਕਰਨ।

ਨਵਾਂ ਸਾਲ ਮੁਬਾਰਕ

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ- ਖੋਜ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਰਬਾਬ ਵਜੰਤਰੀ ਅਤੇ ਨਿਚਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਹੁਣ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਪ੍ਰਿਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋਹੜੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਪ ਕੋਈ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵਕਤਾ ਵਸ ਕਈ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਿਪਣੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਗਲਤ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਓ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੀਏ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗੇ।

ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ

(ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

1. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਰ ਬਿਹਾਗੜਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ।

2. ਟੀਕਾ 'ਫਰੀਦਕੋਟ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਮਰਦਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂਤਰ ਸੇ ਮਨਮੁਖੋਂ ਕੀ ਮਦਰਾ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਮਦਿਰਾ ਗੁਰੋਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਾਸ ਮਦਰਾ ਕੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਸਭ ਕਾਮਾਦਿ ਬਿਕਾਰ ਜਾਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ।

3. ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਟੀਕਾਕਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਨਮੁਖ ਸ਼ਰਾਬੀਏ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੱਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੱਚੇ ਮਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਸਤਿਸੰਗਤ' ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

4. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ, ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਨਾਨਕ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤ ਸਕਦਾ। ਸਲੋਕ '੧' ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਦੇ ਹਨ।

5. ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ ਸਤਵੀਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਿਰੁੱਕਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸਲੋਕੁ ਮਰਦਾਨਾ ੧ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ '੧' ਏਕਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ 'ਏਕਾ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਖਾਯਕ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ 'ਸਲੋਕ ਮ: ੧' ਦੀ ਥਾਵੇਂ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ '੧' '੨' ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਤੇ 'ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਆ ਏਕਾ

ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਰਬਾਬ ਵਜੰਤਰੀ ਅਤੇ ਨਿਚਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਹੁਣ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਪ੍ਰਿਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋਹੜੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਪ ਕੋਈ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵਕਤਾ ਵਸ ਕਈ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਿਪਣੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਗਲਤ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਓ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੀਏ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗੇ।

ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ

(ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

1. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਰ ਬਿਹਾਗੜਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ।

2. ਟੀਕਾ 'ਫਰੀਦਕੋਟ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਮਰਦਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂਤਰ ਸੇ ਮਨਮੁਖੋਂ ਕੀ ਮਦਰਾ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਮਦਿਰਾ ਗੁਰੋਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਾਸ ਮਦਰਾ ਕੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਸਭ ਕਾਮਾਦਿ ਬਿਕਾਰ ਜਾਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ।

3. ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਟੀਕਾਕਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਨਮੁਖ ਸ਼ਰਾਬੀਏ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੱਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੱਚੇ ਮਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਸਤਿਸੰਗਤ' ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

4. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ, ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਨਾਨਕ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤ ਸਕਦਾ। ਸਲੋਕ '੧' ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਦੇ ਹਨ।

5. ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ ਸਤਵੀਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਿਰੁੱਕਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸਲੋਕੁ ਮਰਦਾਨਾ ੧ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ '੧' ਏਕਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ 'ਏਕਾ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਖਾਯਕ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ 'ਸਲੋਕ ਮ: ੧' ਦੀ ਥਾਵੇਂ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ '੧' '੨' ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਤੇ 'ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਆ ਏਕਾ ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ।

ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਰਹੀ ਕਿ ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨਾਲ ਪਦ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਕਿਉਂ ਹੈ? ਦਾਨੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਹੈ, ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਹੈ।

੬. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ, ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੋਥੀ ਛੇਵੀਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਟੀਕਾਕਾਰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਫੁਰਨਾ ਭੀ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ 'ਸੁਚੱਜੀ' ਤੇ 'ਕੁਚੱਜੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹਨ , ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ

ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਰਬਾਬ ਵਜੰਤਰੀ ਅਤੇ ਨਿਚਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਹੁਣ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਪ੍ਰਿਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਪ ਕੋਈ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵਕਤਾ ਵਸ ਕਈ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਿਪਣੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਗਲਤ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਓ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੀਏ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗੇ।

ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ

(ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

1. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਰ ਬਿਹਾਗੜਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ।

2. ਟੀਕਾ 'ਫਰੀਦਕੋਟ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਮਰਦਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂਤਰ ਸੇ ਮਨਮੁਖੋਂ ਕੀ ਮਦਰਾ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਮਦਿਰਾ ਗੁਰੋਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਾਸ ਮਦਰਾ ਕੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਸਭ ਕਾਮਾਦਿ ਬਿਕਾਰ ਜਾਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ।

3. ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਟੀਕਾਕਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਨਮੁਖ ਸ਼ਰਾਬੀਏ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੱਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੱਚੇ ਮਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਸਤਿਸੰਗਤ' ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

4. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ, ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਨਾਨਕ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤ ਸਕਦਾ। ਸਲੋਕ '੧' ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਦੇ ਹਨ।

5. ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ ਸਤਵੀਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਿਰੁੱਕਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸਲੋਕੁ ਮਰਦਾਨਾ ੧ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ '੧' ਏਕਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ 'ਏਕਾ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਖਾਯਕ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ 'ਸਲੋਕ ਮ: ੧' ਦੀ ਥਾਵੇਂ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ '੧' '੨' ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਤੇ 'ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਆ ਏਕਾ ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ।

ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਰਹੀ ਕਿ ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨਾਲ ਪਦ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਕਿਉਂ ਹੈ? ਦਾਨੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਹੈ, ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਹੈ।

੬. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ, ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੋਥੀ ਛੇਵੀਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਟੀਕਾਕਾਰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਫੁਰਨਾ ਭੀ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ 'ਸੁਚੱਜੀ' ਤੇ 'ਕੁਚੱਜੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹਨ , ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ

ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਰਬਾਬ ਵਜੰਤਰੀ ਅਤੇ ਨਿਚਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਹੁਣ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਪ੍ਰਿਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋਹੜੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਪ ਕੋਈ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵਕਤਾ ਵਸ ਕਈ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਿਪਣੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਗਲਤ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਓ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੀਏ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗੇ।

ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ

(ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

1. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਰ ਬਿਹਾਗੜਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ।

2. ਟੀਕਾ 'ਫਰੀਦਕੋਟ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਮਰਦਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂਤਰ ਸੇ ਮਨਮੁਖੋਂ ਕੀ ਮਦਰਾ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਮਦਿਰਾ ਗੁਰੋਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਾਸ ਮਦਰਾ ਕੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਸਭ ਕਾਮਾਦਿ ਬਿਕਾਰ ਜਾਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ।

3. ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਟੀਕਾਕਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਨਮੁਖ ਸ਼ਰਾਬੀਏ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੱਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੱਚੇ ਮਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਸਤਿਸੰਗਤ' ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

4. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ, ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਨਾਨਕ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤ ਸਕਦਾ। ਸਲੋਕ '੧' ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਦੇ ਹਨ।

5. ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ ਸਤਵੀਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਿਰੁੱਕਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸਲੋਕੁ ਮਰਦਾਨਾ ੧ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ '੧' ਏਕਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ 'ਏਕਾ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਖਾਯਕ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ 'ਸਲੋਕ ਮ: ੧' ਦੀ ਥਾਵੇਂ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ '੧' '੨' ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਤੇ 'ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਆ ਏਕਾ ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ।

ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਰਹੀ ਕਿ ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨਾਲ ਪਦ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਕਿਉਂ ਹੈ? ਦਾਨੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਹੈ, ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਹੈ।

੬. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ, ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੋਥੀ ਛੇਵੀਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਟੀਕਾਕਾਰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਫੁਰਨਾ ਭੀ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ 'ਸੁਚੱਜੀ' ਤੇ 'ਕੁਚੱਜੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹਨ , ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ

ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਰਬਾਬ ਵਜੰਤਰੀ ਅਤੇ ਨਿਚਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਹੁਣ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਪ੍ਰਿਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋਹੜੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਪ ਕੋਈ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵਕਤਾ ਵਸ ਕਈ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਿਪਣੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਗਲਤ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਓ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੀਏ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗੇ।

ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ

(ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

1. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਰ ਬਿਹਾਗੜਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ।

2. ਟੀਕਾ 'ਫਰੀਦਕੋਟ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਮਰਦਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂਤਰ ਸੇ ਮਨਮੁਖੋਂ ਕੀ ਮਦਰਾ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਮਦਿਰਾ ਗੁਰੋਂ ਦੁਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਾਸ ਮਦਰਾ ਕੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਸਭ ਕਾਮਾਦਿ ਬਿਕਾਰ ਜਾਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ।

3. ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਟੀਕਾਕਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਨਮੁਖ ਸ਼ਰਾਬੀਏ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੱਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੱਚੇ ਮਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਸਤਿਸੰਗਤ' ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

4. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ, ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਨਾਨਕ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤ ਸਕਦਾ। ਸਲੋਕ '੧' ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਦੇ ਹਨ।

5. ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ ਸਤਵੀਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਿਰੁੱਕਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸਲੋਕੁ ਮਰਦਾਨਾ ੧ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ '੧' ਏਕਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ 'ਏਕਾ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਖਾਯਕ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ 'ਸਲੋਕ ਮ: ੧' ਦੀ ਥਾਵੇਂ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ '੧' '੨' ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਤੇ 'ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਆ ਏਕਾ ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ।

ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਰਹੀ ਕਿ ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨਾਲ ਪਦ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਕਿਉਂ ਹੈ? ਦਾਨੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਹੈ, ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਹੈ।

੬. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ, ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੋਥੀ ਛੇਵੀਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਟੀਕਾਕਾਰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਫੁਰਨਾ ਭੀ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ 'ਸੁਚੱਜੀ' ਤੇ 'ਕੁਚੱਜੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹਨ , ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ

ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਰਬਾਬ ਵਜੰਤਰੀ ਅਤੇ ਨਿਚਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰਥਮ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਹੁਣ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਾਂਗੇ। ਪ੍ਰਿਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੋ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋਹੜੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਆਪ ਕੋਈ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵਕਤਾ ਵਸ ਕਈ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਿਪਣੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਈ ਗਲਤ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਓ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੀਏ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗੇ।

ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ

(ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ 1)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

1. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਰ ਬਿਹਾਗੜਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ।

2. ਟੀਕਾ 'ਫਰੀਦਕੋਟ' ਦੇ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਮਰਦਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂਤਰ ਸੇ ਮਨਮੁਖੋਂ ਕੀ ਮਦਰਾ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਮਦਿਰਾ ਗੁਰੋਂ ਦੁਆਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਾਸ ਮਦਰਾ ਕੇ ਖਾਨੇ ਸੇ ਸਭ ਕਾਮਾਦਿ ਬਿਕਾਰ ਜਾਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ।

3. ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਟੀਕਾਕਾਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਮਨਮੁਖ ਸ਼ਰਾਬੀਏ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਦੱਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੱਚੇ ਮਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ 'ਸਤਿਸੰਗਤ' ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

4. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ, ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਨਾਨਕ' ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤ ਸਕਦਾ। ਸਲੋਕ '੧' ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਦੇ ਹਨ।

5. ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੋਥੀ ਸਤਵੀਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਿਰੁੱਕਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-ਸਲੋਕੁ ਮਰਦਾਨਾ ੧ ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਲੋਕ ਦੀ ਸੰਖਯਾ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ '੧' ਏਕਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ 'ਏਕਾ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਖਾਯਕ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ 'ਸਲੋਕ ਮ: ੧' ਦੀ ਥਾਵੇਂ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ '੧' '੨' ਦੋਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸਲੋਕ ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਤੇ 'ਮਰਦਾਨਾ ੧' ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਆ ਏਕਾ ਸੰਖਯਾ ਵਾਚਕ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ।

ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਰਹੀ ਕਿ ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨਾਲ ਪਦ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਕਿਉਂ ਹੈ? ਦਾਨੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਹੈ, ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਹੈ।

੬. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ, ਦੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੋਥੀ ਛੇਵੀਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਟੀਕਾਕਾਰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਫੁਰਨਾ ਭੀ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ 'ਸੁਚੱਜੀ' ਤੇ 'ਕੁਚੱਜੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹਨ , ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਲੇਖ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ 'ਮਰਦਾਨਾ' ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਭੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

ਰਾਗ ਰੁੱਤ

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਰਤਨ

ਰਾਗ ਰੁੱਤ ਦਾ ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਭਾਗ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਟਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਦਾਸ ਨੇ ਕੁਝ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖੋਜ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਏ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਗਲਤ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਦਾਸ ਨੂੰ ਦਸ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹੋਵਾਂਗਾ।

ਰਾਗ ਰੁੱਤ ਦੇ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਹ ਰਾਗ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ, ਅਤੇ ਰਾਗ ਹਿੰਡੋਲ ਤੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਗ ਸ੍ਰੀ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਕਰਮ ਵਾਰ (ਹਿੰਮਤ ਰੁੱਤ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ) ਲਿਖੀ ਹੈ।

ਤੀਸਰੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਰਾਗ ਭੈਰਉ, ਜੋ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਮੰਤਰ ਹੈ (ਓਮ ਨਾਮੋ ਸ਼ਿਵਾਏ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਤਿਅਮ ਹੈ, ਸ਼ਿਵਮ ਹੈ, ਸੁੰਦਰਮ ਹੈ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਿਵਮ ਆਪੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਸੋ ਉਹ ਜੋ ਸ਼ਿਵਮ, ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਹੈ, ਉਹੀ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗ, ਭੈਰਵ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਵਰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਵਸਤਰ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਸਰਪਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਫੈਦ ਵਰਣ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਤਿਲਕ ਐ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਗੰਗਾ ਵਹਿ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਦਾ ਹੈ। (ਪ੍ਰਿਥਮ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਵੈ ਕਰਹੀ) ਅਤੇ ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਥਮ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਗ ਭੈਰਉ, ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਸਮੇਟਣਾ ਤੇ ਸੰਭਾਲਣਾ ਅਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਖਤਮ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਸਭ ਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੌਤ ਅਟੱਲ ਹੈ ਤੇ ਸੱਚ ਹੈ। ਸੱਚ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਤਿਅਮ। ਉਹ ਜੋ ਸੱਚ ਹੈ ਉਹੀ ਸ਼ਿਵ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹੀ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਰੰਭਤਾ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੈ ਸਰਦ ਰੁੱਤ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਰੁੱਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : ਰੁਤਿ ਸਰਦ ਅਡੰਬਰੋ, ਅਸੂ ਕਤਕੇ ਹਰਿ ਪਿਆਸ ਜੀਉ।

ਭਾਵੇਂ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨੰਬਰ ਹੈ ਪਰ ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਚੌਥਾ ਨੰਬਰ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਪੰਨਾ 1125 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗ ਭੈਰਵ, ਠਾਠ ਵੀ ਭੈਰਵ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰੇ ਅਤੇ ਧਾ ਸੁਰ ਕੋਮਲ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ ਹਨ। ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਾਦੀ ਸੁਰ ਧਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸੁਰ ਰੇ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਵੇਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਗ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਰਸ (ਭੈਰਵ ਸਵਰ ਤਾਂ ਕੋ ਕਹੈਂ, ਕੋਲਹੂ ਚਲੈ ਜੋ ਧਾਇ)

ਦੋਹਰਾ : ਧਾ ਰੇ ਵਾਦ ਸੰਵਾਦ ਕਰ, ਰੇ ਧਾ ਕੋਮਲ ਮਾਨ।

ਪ੍ਰਾਤ ਸਮੈਂ ਨੀਕੋ ਲਗੈ, ਭੈਰਵ ਰਾਗ ਮਹਾਨ।।

ਅਤੇ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਾ ਰੇ ਗਾ ਮਾ ਪਾ ਧਾ ਨੀ ਸੁਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੁਰ ਹਨ : ਗਾ ਮਾ , ਧੁ, ਧੁ, ਪਾ, ਗਾ, ਮਾ, ਰੁ, ਰੁ ਸਾ।।

ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਦੀ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਅੱਗੇ ਨਕਸ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਸੁਰ	ਉੱਤਪਤੀ	ਗ੍ਰਹਿ	ਸੁਭਾ	ਵਰਣ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਰੰਗ	ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ

ਰਾਗ ਰੁੱਤ ਦਾ ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਭਾਗ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਟਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਦਾਸ ਨੇ ਕੁਝ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖੋਜ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਆਸ ਹੈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਏ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਗਲਤ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਦਾਸ ਨੂੰ ਦਸ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹੋਵਾਂਗਾ।

ਰਾਗ ਰੁੱਤ ਦੇ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਹ ਰਾਗ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ, ਅਤੇ ਰਾਗ ਹਿੰਡੋਲ ਤੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਗ ਸ੍ਰੀ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਕਰਮ ਵਾਰ (ਹਿੰਮਤ ਰੁੱਤ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ) ਲਿਖੀ ਹੈ।

ਤੀਸਰੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਰਾਗ ਭੈਰਉ, ਜੋ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਮੰਤਰ ਹੈ (ਓਮ ਨਾਮੋ ਸ਼ਿਵਾਏ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਤਿਅਮ ਹੈ, ਸ਼ਿਵਮ ਹੈ, ਸੁੰਦਰਮ ਹੈ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਿਵਮ ਆਪੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਸੋ ਉਹ ਜੋ ਸ਼ਿਵਮ, ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਹੈ, ਉਹੀ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗ, ਭੈਰਵ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਵਰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਵਸਤਰ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਸਰਪਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਫੈਦ ਵਰਣ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਤਿਲਕ ਐ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਗੰਗਾ ਵਹਿ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਦਾ ਹੈ। (ਪ੍ਰਿਥਮ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਵੈ ਕਰਹੀ) ਅਤੇ ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਥਮ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਗ ਭੈਰਉ, ਸਾਰੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਸਮੇਟਣਾ ਤੇ ਸੰਭਾਲਣਾ ਅਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਖਤਮ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਸਭ ਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੌਤ ਅਟੱਲ ਹੈ ਤੇ ਸੱਚ ਹੈ। ਸੱਚ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਤਿਅਮ। ਉਹ ਜੋ ਸੱਚ ਹੈ ਉਹੀ ਸ਼ਿਵ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹੀ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਰਾਗ ਭੈਰਵ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਰੰਭਤਾ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੈ ਸਰਦ ਰੁੱਤ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਰੁੱਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ

ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦੁਆਰਾ ਮਿਤੀ 5 ਦਸੰਬਰ, 2010 ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ 60 ਸਾਲ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ (ਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ) ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਯਮ ਸਨ:

1. ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।2. ਸ਼ਬਦ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਗਾਏ ਜਾਣੇ ਸਨ। 3. ਤਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।4. ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਗਾਇਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ 7 ਮਿੰਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ, ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ, ਡਾ. ਬੀ. ਐੱਸ. ਰਤਨ, ਭਾਈ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੁਲਜ਼ਾਰ, ਬੀਬੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੌਰ, ਬੀਬੀ ਨਿਰਮਲ ਕੌਰ, ਸ: ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ, ਸ: ਸੁਰਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਲੂਜਾ, ਬੀਬੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਸ: ਜੈ ਸਿੰਘ, ਸ: ਐੱਸ. ਐੱਸ. ਕੋਹਲੀ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ।ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨੀਸ਼ ਜੁਲਕਾ, ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਮਨੀਸ਼ ਸਿੰਘ, ਐੱਚ. ਐੱਸ. ਸਾਹਨੀ, ਟੀ. ਐੱਸ. ਚਾਵਲਾ, ਗੁਰਚਨ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, , ਸੁਖਬੀਰ ਕੌਰ ਸੇਠੀ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ, ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਨਿਰਮਲ ਕੌਰ, ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ, ਚਤਰ ਰਾਜ ਕੌਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੌਰ, ਬ੍ਰਿ. ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਸੁਰਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਲੂਜਾ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੁਲਜ਼ਾਰ, ਸਰਦਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਚਾਨਣ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਪੇਂਟਲ, ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ, ਦੇਵੀ ਸੋਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਉਂਕਾਰ ਸਿੰਘ, ਤੇਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਅਨਮੋਲ, ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ, ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਕਾਜਲ, ਮਨਮੋਹਨ ਕੌਰ, ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਪੀ. ਐੱਸ. ਸੇਠੀ ਕੈਪਟਨ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਜੀਤ ਕੁਮਾਰ, ਰਾਜੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਅਨਸ਼ੁਲ ਜਿੰਦਲ, ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ, ਸੋਨੀਆ, ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ, ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆ, ਮਨਦੀਪ ਕੌਰ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ: ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚੋਪੜਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਸ: ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਰ ਸਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕੀ ਸਰੂਪ

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇਜ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ-ਭਾਗ ਤੀਜਾ
ਲੇਖਕ : ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ
ਪੰਨੇ 370, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ,
ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ

ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਤੇ ਕਲਾ ਸਾਧਨਾ ਲਈ ਮਾਨਤਾ, ਉਮਰ ਦੇ ਉਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਮਿਲੀ ਜਿੱਥੇ ਸਾਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਵਾਨਪ੍ਰਸਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।ਸੰਨ 1995 ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ, ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਰੁਚੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਕਾਂ ਲਈ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਜੋਂ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਚੰਗੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਗਿਆਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਅਦਬ-ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਅਦਬ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਇਹ ਯਤਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਚਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਪਰੋਮੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਪਾਸ ਸਿੰਘ ਬੰਧੂਆਂ (ਤੇਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ) ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਕ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗਰਲਜ਼ ਕਾਲਜ, ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਵਾਈਸ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਸ ਇਹੀ ਤਵੱਕੋ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਯੁਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਨਾਮ ਸੰਭਵ ਬਣਾਏਗਾ।

ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਬਹੁਤ ਪਛੜ ਕੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਕ ਵਜ੍ਹਾ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਵੀ ਰਹੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਛੁਪੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚਾਹ' ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਹਲੀਮੀ ਦੇ ਪੁੰਜ ਇਸ ਉਸਤਾਦ - ਏ-ਮੌਸਿਕੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਿੱਕੇ-ਮੋਟੇ ਗਵੱਈਏ ਜਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ, ਸੰਗੀਤ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕੈਡਮੀ ਵੱਲੋਂ ਸੁਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੌਮੀ ਐਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਤਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੇਪ ਬਣਵਾਉਣ ਦਾ ਮੋਹ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੀ. ਡੀਜ਼ ਤੇ ਡੀ.ਵੀ. ਡੀਜ਼ ਦਾ। 'ਕੀਰਤਨ ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੀਰਾ' ਦੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗਾਇਨ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗੁਰ ਘਰ ਦੀ ਦਾਤਿ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਉਦੇਸ਼ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਇਕ ਪੜਾਅ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ-ਭਾਗ ਤੀਜਾ' ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਲੜੀ ਦਾ ਆਰੰਭ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਕੇ ਆਰੰਭਿਆ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਰਾਗ-ਬੱਧ ਸ਼ਬਦ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਪੀਬੰਦ ਕਰਕੇ ਨੋਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਉਦਮ ਨੂੰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ 'ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਅਤੇ ਫਿਰ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ-ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ' ਤੇ 'ਗੁਰਮਤਿ-ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ-ਭਾਗ ਦੂਜਾ' ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਕਾਂ, ਕੀਰਤਨਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰਸੀਆਂ

ਲਈ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ-ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ' ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ 15 ਮੁੱਖ ਰਾਗਾਂ ਵਾਲੇ 372 ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ ਭਾਗ ਦੂਜਾ' ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ 16 ਮੁੱਖ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪਾਂ ਦੀਆਂ 400 ਸ਼ਬਦ ਨੋਟੇਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਿਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ 193 ਸ਼ਬਦ ਬੰਦਸ਼ਾਂ, ਨੋਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਰਪਣ-ਭਾਗ ਤੀਜਾ' ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨੋਟੇਸ਼ਨਾਂ ਲਿਪੀਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੀਖਿਅਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਰਸੀਆ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਗਿਆਤਾ ਨਹੀਂ। ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਮਹਿਜ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਸ ਸਹਿਜ ਤੇ ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਦਾ ਵਿਖਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਗਿਆਨਵਰਧਕ ਹੈ। ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਧਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਮਹਿਜ਼ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ, ਸੰਗੀਤਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ।

(ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚੋਂ)

APPEAL

HELP NEEDY

SHARE THE BLESSINGS

HELP NEEDY

OUR MISSION : TO PROVIDE

- Medical
- Educational
- Vocational
- Community Welfare Services in Deep Rural - Remote Hilly Areas

YOUR NOBLE GESTURES ENABLED US TO CONTINUE SEWAS

for the last Sixteen years

AN ISO 9001 - 2000 CERT. TRUST

SEWAKS' Charitable Trust (Regd.)

Regd. Office : SCO 1104 - 05, First Floor, Sector 22-B, Chandigarh-160 022

Tele : 93161-36238, 98786-36268, 98141-01806

E-mail : sewaks@sewaks-helpneedy.com, website : www.sewaks-helpneedy.com

B.O. : 2477, 15TH LANE, DASMESH NAGAR, GILL ROAD, LUDHIANA PH.: 2490820, MOB.: 98156-18154

TRUST CENTRE HARYANA : Sewaks' Sewa Centre, Lal Kothi, Village Behlon, Morni Hills, Panchkula

TRUST CENTRE PUNJAB : Medical Sewa Centre, Village Jhanjeri, P.O. Landran, Tehsil Kharar, Distt. S.A.S Nagar

ASSOCIATES : Gurmat Parsar Medical Sewa Centre, Mundi Kharar, Distt. S.A.S Nagar (Punjab)

ASSIST-HELP : Like minded Charitable Institutes having similar Aims & Objects

IN THE SERVICE OF HUMANITY, SINCE 1994

ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸਰਗਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਾਰੇ

ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸਰਗਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਹਰ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਸਰਗਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਸਰਗਮਾਂ ਦਾ ਰਿਆਜ਼ ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਕ/ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਦੇ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਸਾਲ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਨੇ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ ਤਾਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਬਾਣੀ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਜੋ ਸ੍ਰੋਤਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹੇ। ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਲਾਪ, ਬੋਲ-ਅਲਾਪ, ਬੋਲ-ਤਾਨ ਤੇ ਅਕਾਰ ਵਿਚ ਤਾਨਾਂ ਦਾ ਅਲੱਗ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ਬਦ ਚੌਂਕੀ ਨੂੰ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਰਗਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇਗਾਮਾਗਾਰੇਸਾ ਅਤੇ ਮਾਪਾਮਾਪਾਮਾਗਾਰੇਸਾ ਐਸੇ ਸਵਰ-ਸਮੂਹ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੋਤਾ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਈ ਸਾਲ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸਰਗਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮੀ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ, ਭਾਈ ਚਾਂਦ, ਭਾਈ ਦੇਸਾ, ਭਾਈ ਕਰਮਾ ਤੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਾਈ ਮੁਖਤਿਆਰ, ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਮੰਗਲ, ਭਾਈ ਸਾਂਈ ਤੇਭਾਈ ਗਨੀ, ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ, ਭਾਈ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਤਰਨਤਾਰਨ, ਭਾਈ ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਫੱਕਰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਰਣਜੋਧ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਖੱਬੂ, ਭਾਈ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਈ ਕੀਰਤਨ ਚੌਂਕੀਆਂ ਮੈਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਜੱਥੇ ਸਰਗਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਰਾਗੀ ਜੱਥੇ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਆ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸਰਗਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਰੰਭਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਜੱਥਿਆਂ ਨੇ ਰੀਸੋ ਰੀਸੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭਤਾ ਦੀ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿਚ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂ, ਸਰਗਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਵੱਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਰਗਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਮੈਂ ਜੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਬੀਬੀ ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਖਾਲਸਾ ਵੀ ਰੋਕਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਜੱਥੇ ਬੇਨਤੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕੁਝ ਗੁਣੀਜਨ ਇਸੇ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗਰਲਜ਼ ਕਾਲਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਾਗਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਅੰਤਰ-ਕਾਲਜ ਸ਼ਬਦ-ਗਾਇਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਨਿਯਮਾਂਵਲੀਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਿਯਮ ਸੀ ਕਿ ਸਰਗਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹੀ ਨਿਯਮ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ ਦੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਯਮਾਂਵਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਰਗਮਾਂ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਰਿਆਜ਼ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਵਿਧਾਨ, ਸਿੱਖ ਮਰਿਯਾਦਾ ਪੰਨਾ 15, ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਰਗਮਾਂ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਸਰਗਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਕਦੇ ਆਗਿਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਿਯਮ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਵਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਗਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਦੇ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡਾਇਰੈਕਟਰ
ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ

ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਗਾਇਨ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗਾਇਨ ਵਿਸ਼ੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਰਾਸ਼ੇ, ਸੰਵਾਰੇ ਇਹ ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਕੰਠਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੀਤ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਤੇ ਕਾਵਿਕ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸਰੂਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਸੰਬੰਧਤ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾ, ਮੌਲਿਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਰੂਹ ਫੂਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਦੀਆਂ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਇਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾਨ ਜਿਉਂ ਦੇ ਤਿਉਂ ਕਾਇਮ ਹਨ। ਲੋਕ ਜਨ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਕੰਠਾਂ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਫਬਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਇਸ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਸਬ ਵਜੋਂ ਵੀ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ, ਲੋਕ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ, ਲੋਕ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਤੇ ਲੋਕ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁਗ ਦੀ ਆਮਦ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਉਪਰੰਤ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਚੇਤਨ ਵਿਚੋਂ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਭੰਡਾਰ ਲੁਪਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਫੇਰ ਵੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋਕ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਸਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਵੀਸ਼ਰ, ਢਾਡੀ, ਗੁਗਾ ਗਾਇਕ, ਤੂੰਬੀ/ਤੂੰਬਾ/ਕਿੰਗ ਗਾਇਕ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਲੋਕ ਵਾਦਨ ਪਰੰਪਰਾ ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਸਹਿ ਵਾਦਨ, ਲੋਕ ਧੁਨਾਂ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਦਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਸੁਰਾਤਮਕ ਤੇ ਤਾਲਾਤਮਕ ਵਾਦਨ ਵਿਧਾਨ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ।ਅਜੇ ਤੱਕ ਲੋਕ ਵਾਦਨ ਦੀ ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਤੰਤਰ ਅਧਿਐਨ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਧੀਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਾਦਨ ਦੀ ਵਡੇਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਨਾਮਕਰਣ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਢਾਡੀ, ਤੂੰਬੇ ਤਾਰੇ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕ ਆਦਿ। ਇਹ ਗਾਇਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧੁਨ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਰ ਸਾਜ਼ ਅਤੇ ਲੈਅ ਤਾਲ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਾਲ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰਬਾ, ਤੂੰਬੀ, ਕਿੰਗ, ਸਾਰੰਗੀ, ਅਲਗੋਜ਼ੇ ਆਦਿ ਸਜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਢੱਡ, ਢੋਲਕ, ਢੋਲ, ਡੌਰੂ, ਡੱਫ/ਟਮਕੀ, ਆਦਿ ਸਾਜ਼ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਅਤੇ ਵਾਦਨ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਗਾਇਨ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗਾਇਨ ਵਿਸ਼ੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਰਾਸ਼ੇ, ਸੰਵਾਰੇ ਇਹ ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਕੰਠਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੀਤ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਤੇ ਕਾਵਿਕ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸਰੂਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਸੰਬੰਧਤ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾ, ਮੌਲਿਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਰੂਹ ਫੂਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਦੀਆਂ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਇਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾਨ ਜਿਉਂ ਦੇ ਤਿਉਂ ਕਾਇਮ ਹਨ। ਲੋਕ ਜਨ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਕੰਠਾਂ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਫਬਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਇਸ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਸਬ ਵਜੋਂ ਵੀ ਅਪਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ, ਲੋਕ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ, ਲੋਕ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਤੇ ਲੋਕ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁਗ ਦੀ ਆਮਦ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਉਪਰੰਤ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਚੇਤਨ ਵਿਚੋਂ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਭੰਡਾਰ ਲੁਪਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਫੇਰ ਵੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋਕ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਸਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਵੀਸ਼ਰ, ਢਾਡੀ, ਗੁਗਾ ਗਾਇਕ, ਤੂੰਬੀ/ਤੂੰਬਾ/ਕਿੰਗ ਗਾਇਕ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਲੋਕ ਵਾਦਨ ਪਰੰਪਰਾ ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਸਹਿ ਵਾਦਨ, ਲੋਕ ਧੁਨਾਂ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਦਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਸੁਰਾਤਮਕ ਤੇ ਤਾਲਾਤਮਕ ਵਾਦਨ ਵਿਧਾਨ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ।ਅਜੇ ਤੱਕ ਲੋਕ ਵਾਦਨ ਦੀ ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਤੰਤਰ ਅਧਿਐਨ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਧੀਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਾਦਨ ਦੀ ਵਡੇਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਨਾਮਕਰਣ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਢਾਡੀ, ਤੂੰਬੇ ਤਾਰੇ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕ ਆਦਿ। ਇਹ ਗਾਇਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਧੁਨ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਰ ਸਾਜ਼ ਅਤੇ ਲੈਅ ਤਾਲ ਦੇਣ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਾਲ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰਬਾ, ਤੂੰਬੀ, ਕਿੰਗ, ਸਾਰੰਗੀ, ਅਲਗੋਜ਼ੇ ਆਦਿ ਸਜ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਾਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਢੱਡ, ਢੋਲਕ, ਢੋਲ, ਡੌਰੂ, ਡੱਫ/ਟਮਕੀ, ਆਦਿ ਸਾਜ਼ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਅਤੇ ਵਾਦਨ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਲਗਭਗ ਹਰ ਲੋਕ ਗਾਇਕ ਆਪਣੇ ਗਾਇਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੁਰ ਤੇ ਸਾਜ਼ ਜਾਂ ਤਾਲ ਸਾਜ਼ ਦਾ ਵਾਦਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਢਾਡੀ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਢੱਡ ਤੇ ਸਾਰੰਗੀ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੂੰਬੀ/ਤੂੰਬਾ/ਕਿੰਗ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਖੁਦ ਵਾਦਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਵਜਾਏ ਜਾਦ ਵਾਲੇ ਵੰਝਲੀ, ਅਲਗੋਜ਼ਿਆਂ ਵਰਗੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਦਨ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਵੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਨਾਲ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਾਦਨ ਵਿਧਾਨ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਲ ਸਾਜ਼ ਜਿੱਥੇ ਤਾਲ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਸੁਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੇ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧਤ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਧੁਨ ਅਨੁਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸਹਿ ਵਾਦਨ ਸਮੇਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਜ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਦਾ ਆਰੰਭਲਾ ਤੇ ਅੰਤਰੀਵੀ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਗੀਤਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਵਾਦਨ ਸੰਬੰਧਤ ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੇ ਗਾਇਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਗੀਤਕ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਜ਼ ਦੇ ਮੂਲ ਧੁਨੀ ਗੁਣਾਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਗਾਇਨ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗਾਇਨ ਵਿਸ਼ੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਰਾਸ਼ੇ, ਸੰਵਾਰੇ ਇਹ ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਕੰਠਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੀਤ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਤੇ ਕਾਵਿਕ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸਰੂਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਸੰਬੰਧਤ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾ, ਮੌਲਿਕ ਅੰਦਾਜ਼ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਰੂਹ ਫੂਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਕਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਦੀਆਂ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਇਨਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾਨ ਜਿਉਂ ਦੇ ਤਿਉਂ ਕਾਇਮ ਹਨ। ਲੋਕ ਜਨ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਕੰਠਾਂ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਫਬਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਇਸ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਸਬ ਵਜੋਂ ਵੀ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ, ਲੋਕ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ, ਲੋਕ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਤੇ ਲੋਕ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁਗ ਦੀ ਆਮਦ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਉਪਰੰਤ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਚੇਤਨ ਵਿਚੋਂ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਭੰਡਾਰ ਲੁਪਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਫੇਰ ਵੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋਕ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਸਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਵੀਸ਼ਰ, ਢਾਡੀ, ਗੁਗਾ ਗਾਇਕ, ਤੂੰਬੀ/ਤੂੰਬਾ/ਕਿੰਗ ਗਾਇਕ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਲੋਕ ਵਾਦਨ ਪਰੰਪਰਾ ਸਮੁੱਚੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਸਹਿ ਵਾਦਨ, ਲੋਕ ਧੁਨਾਂ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਦਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਸੁਰਾਤਮਕ ਤੇ ਤਾਲਾਤਮਕ ਵਾਦਨ ਵਿਧਾਨ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ।ਅਜੇ ਤੱਕ ਲੋਕ ਵਾਦਨ ਦੀ ਇਸ ਵਿਰਾਸਤ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਤੰਤਰ ਅਧਿਐਨ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਧੀਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਾਦਨ ਦੀ ਵਡੇਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਨਾਮਕਰਣ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਢਾਡੀ, ਤੂੰਬੇ ਤਾਰੇ ਵਾਲੇ ਗਾਇਕ ਆਦਿ। ਇਹ ਗਾਇਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ

Communication Centre
Formal Restaurants
Exhibition Rooms
Accommodation
Informal Eating
Tours & Travels
Conferencing
Floral Shop

THE AROMA

Premium Event Centre
Millennium Centre
Deliberations
Abhinandan
Exporama
Mind Set
Art Craft

Sector: 22 - C, Chandigarh,
Ph.: 2700045-48 **Fax :** 0172-2700051
E-mail : hotelaroma@glide.net.in
Website : www.hotelaroma.com

25 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿੱਖਿਆ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸਨੇਹੀ ਵੱਲੋਂ

ਇੱਕ ਪੱਤਰ

18 ਜੂਨ, 1985

ਮਾਨ ਯੋਗ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਜੀਉ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ,

ਸਰਵਪ੍ਰਥਮ ਮੈ ਆਪਨਾ ਪਰਿਚੈ ਦੇਣਾ ਚਾਹਵਾਂਗਾ। ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰ 32 ਸਾਲ ਹੈ, ਜਨਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਹੋਇਆ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਡਾ ਜੱਦੀ ਮਕਾਨ ਹੈ। ਕਲੱਕਤੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ 32 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਰਮ ਚੰਦ ਥਾਪਰ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਡਿਪਟੀ ਫਾਇਨੈਂਸ ਮੈਨੇਜਰ ਸਨ। 196● ਤੋਂ 65 ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਕਲਕਤੇ ਦੇ St.Xaviers College ਤੋਂ B. Com ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਸਿਵਾ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਪਤਨੀ ਅਤੇ 9 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬੱਚੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਇੱਥੇ ਮਿਠਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਹੈ।

ਕਲਕੱਤੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਿਛਲੇ 1● ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਜੀਤ ਦਾ ਪਾਠਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਕੈਸਟਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਮੀਖਿਆ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਜੀਤ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਪਤ੍ਰ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਬੜਾ ਲਗਾਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਦਾਦਾ ਚੇਲਾ ਰਾਮ (ਸਿੰਧੀ) ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿਵਾਣੀ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰ. ਸਾਧੂਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਅਸੀਂ ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ। ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਜੀ, ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸਰਾਜ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਾਥ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਖੇ ਹੋਈ ਸਿੱਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਦੂਸਰਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਪਤੀ ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਹਥੀਂ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਮੈਡਲ ਲਿਆ। ਉਸ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ "ਆਨ ਕਾਹੇ ਰਾਤੜਿਆ ਵਾਟ ਦੁਹੇਲੀ ਰਾਮ" ਸ਼ਬਦ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਧੰਨਬਾਦ, ਰਾਂਚੀ ਅਤੇ ਕਲਕਤੇ ਹੋਈਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦੂਸਰਾ ਸਥਾਨ ਮਿਲਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ 3 ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ। ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਚਲੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸਾਡਾ ਜੱਥਾ ਕਾਯਮ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਅਜੇ ਵੀ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਵਸਰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਕਲਕੱਤਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਨਾਸਮਝੀ ਤੇ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਾਰਨ ਚੰਗੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ ਘੱਟ ਹੀ ਆਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਚੰਗਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਤਰਸਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਰਾਗੀ ਜੱਥਾ ਆਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਹੋਏ ਭਾ. ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਲੇ ਆਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ

18 ਜੂਨ, 1985

ਮਾਨ ਯੋਗ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਜੀਉ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ,

ਸਰਵਪ੍ਰਥਮ ਮੈ ਆਪਣਾ ਪਰਿਚੈ ਦੇਣਾ ਚਾਹਵਾਂਗਾ। ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਉਮਰ 32 ਸਾਲ ਹੈ, ਜਨਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਹੋਇਆ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਡਾ ਜੱਦੀ ਮਕਾਨ ਹੈ। ਕਲੱਕਤੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ 32 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਰਮ ਚੰਦ ਥਾਪਰ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਡਿਪਟੀ ਫਾਇਨੈਂਸ ਮੈਨੇਜਰ ਸਨ। 196● ਤੋਂ 65 ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਕਲਕਤੇ ਦੇ St.Xaviers College ਤੋਂ B. Com ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਸਿਵਾ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਪਤਨੀ ਅਤੇ 9 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬੱਚੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਇੱਥੇ ਮਿਠਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਹੈ।

ਕਲਕੱਤੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਿਛਲੇ 1● ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਜੀਤ ਦਾ ਪਾਠਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਕੈਸਟਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਮੀਖਿਆ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਜੀਤ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਪਤ੍ਰ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਬੜਾ ਲਗਾਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਦਾਦਾ ਚੇਲਾ ਰਾਮ (ਸਿੰਧੀ) ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿਵਾਣੀ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰ. ਸਾਧੂਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਅਸੀਂ ਤਬਲਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ। ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਜੀ, ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸਰਾਜ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਾਥ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਖੇ ਹੋਈ ਸਿੱਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਦੂਸਰਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਪਤੀ ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਹਥੀਂ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਮੈਡਲ ਲਿਆ। ਉਸ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ "ਆਨ ਕਾਹੇ ਰਾਤੜਿਆ ਵਾਟ ਦੁਹੇਲੀ ਰਾਮ" ਸ਼ਬਦ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਧੰਨਬਾਦ, ਰਾਂਚੀ ਅਤੇ ਕਲਕਤੇ ਹੋਈਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦੂਸਰਾ ਸਥਾਨ ਮਿਲਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ 3 ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ। ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਚਲੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸਾਡਾ ਜੱਥਾ ਕਾਯਮ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਅਜੇ ਵੀ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਵਸਰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਕਲਕੱਤਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਨਾਸਮਝੀ ਤੇ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਾਰਨ ਚੰਗੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ ਘੱਟ ਹੀ ਆਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਚੰਗਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਤਰਸਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਰਾਗੀ ਜੱਥਾ ਆਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਹੋਏ ਭਾ: ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਲੇ ਆਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਕੱਤਾ ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਵੀ

Now you can read Amrit Kirtan & Download Kirtan of Dr. Jagir Singh from www.amritkirtan.com

Send this information to your friends

Psychic Health with Music

Narinder Kaur

When through senses something comes in contact with mind or psyche it is transformed into impressions. The shining intellect then enlightens i.e. animates impressions, which are at once translated into a sensation or feeling. The psyche or mind is conscious of the object due to its intrinsic value and beauty. As soon as we come in contact with beauty, grace and sweetness of the ragas through the senses, they go at once into the brain in the form of impressions. Then the psyche or mind receives those impressions through the medium of shining intellect, and they are again translated into the senses and we perceive or realize or appreciate the ragas.

Music affects the nervous system and the brain of the man. Reduction in fatigue, stimulation of the depressed feelings among the mentally and physically handicapped persons, relieving tension, arousing happiness, courage and energy are among the psychic effects which music induces.

Music evolves various moods in human beings. It generates various emotions in the human mind rightly described by John Dryden in his poem 'Alaxandra's Feast' or 'The Power of Music' that music can raise every passion in human mind.

If gymnastics is the training of the body for the sake of mind, music is a direct training of the mind, intended to temper and correct the elements of 'spirit' and to elicit the nascent power of reason but it can give and it is meant to give, right opinion. It is meant to habituate the young soul, which is still in the stage of feeling, to feel as it should about such problems as it has to solve, and in the strength of a feeling ingrained by habit to do as it ought to do, without knowing the why and wherefore of its action. That is why artistic media are used. The rhythm and the diction of poetry, the sounds of musical instruments, the shapes and the colours of the plastic arts appeal to youth in themselves; and if when they come to youth with their strong artistic appeal they also carry with them a moral suggestion (such as poetry, music and statutory, may all convey), they will insensibly instill into the young mind, which accepts them for their artistic appeal, a growing love of righteousness.

A child reacts to the lullabies and attracts towards the musical toys as well as the rhythmic syllables or rhythms. He learns the language by rhythmic verses and songs. One can alleviate stress, anger, grief, guilt, hatred, rejection, sadness, fear and anxiety with the help of music. Learning difficulties, behavioral problems and memory loss are some of the psychological problems which can be sorted out by the help of music. Music plays a vital role in forensic psychiatry, providing spatial awareness and in cognitive disabilities.

A truly “whole” person is one who's intellectual and emotional responses are normally developed. It is the duty of the educators therefore to develop the entire range of human capabilities. Our patterns in education often tend to stress the intellectual and neglect the emotional. The arts, because of their emotional demands, make a stronger bond between persons who share the art experience. This is specially so of music which has long been termed the universal tongue.

When through senses something comes in contact with mind or psyche it is transformed into impressions. The shining intellect then enlightens i.e. animates impressions, which are at once translated into a sensation or feeling. The psyche or mind is conscious of the object due to its intrinsic value and beauty. As soon as we come in contact with beauty, grace and sweetness of the ragas through the senses, they go at once into the brain in the form of impressions. Then the psyche or mind receives those impressions through the medium of shining intellect, and they are again translated into the senses and we perceive or realize or appreciate the ragas.

Music affects the nervous system and the brain of the man. Reduction in fatigue, stimulation of the depressed feelings among the mentally and physically handicapped persons, relieving tension, arousing happiness, courage and energy are among the psychic effects which music induces.

Music evolves various moods in human beings. It generates various emotions in the human mind rightly described by John Dryden in his poem 'Alaxandra's Feast' or 'The Power of Music' that music can raise every passion in human mind.

If gymnastics is the training of the body for the sake of mind, music is a direct training of the mind, intended to temper and correct the elements of 'spirit' and to elicit the nascent power of reason but it can give and it is meant to give, right opinion. It is meant to habituate the young soul, which is still in the stage of feeling, to feel as it should about such problems as it has to solve, and in the strength of a feeling ingrained by habit to do as it ought to do, without knowing the why and wherefore of its action. That is why artistic media are

Hot millions®

Salad Bar & Restaurant

Serving Indian, Chinese, Continental & Italian Food
with a regular Indian & Salad Buffet

For Free Home Delivery
(above Rs. 100/-)

CHD 2723333 SALAD BAR 2723222
PKL 2579888 MOH 2264300

CONTAINS NO FRUIT / CONTAINS ADDED FLAVOUR

SCO 76-79,(First Floor) Sector 17-E, Chandigarh. Tel: 272322, 2723111, 2704858

PEPSI

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਸੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ।

10 ਦਸੰਬਰ 2010 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪੁਰਬ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਰਾਗ ਜੈਤਸਰੀ ਵਿੱਚ ਪੜਤਾਲ "ਹਰਿ ਜੂ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਪਤਿ ਮੇਰੀ।।" ਰੂਪਤਾਲ 8½ ਮਾਤਰਾ, ਫਰੋਦਸਤ, ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਰਾਗ ਸੋਰਠਿ ਵਿੱਚ "ਜੋ ਨਰੁ ਦੁਖ ਮੈਂ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਮਾਨੈ।।" ਇਕ ਤਾਲ ਵਿੱਚ, ਫਿਰ ਜੋਗੀਆ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਰੰਜਨੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਤਾਨਪੁਰੇ ਦੀ ਗੂੰਜ ਵਿੱਚ "ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲੁ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ।।" ਤਾਲ ਦੀਪਚੰਦੀ ਵਿੱਚ ਪੜ ਕੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਬੈਰਾਗਮਈ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਘਾਟ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ ਸੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ।

ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਅਕੈਡਮੀ ਵਿੱਚ ਤਕਰੀਬਨ 25 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 3 ਸਾਲ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ +2 ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਤੰਤੀ ਸਾਜਾਂ ਤੇ 2 ਦਿਨ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਿਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਸ. ਏ. ਐਸ. ਨਗਰ ਵਾਲੇ ਦਿਲਰੁਬਾ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਾਲੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮੋਬਾਇਲ :9257323177, Email:harjisangeet@gmail.com

ਬਿਰਹਾ

ਹੋਰੁ ਬਿਰਹਾ ਸਭ ਧਾਤੁ ਹੈ ਜਬ ਲਗੁ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਹੋਇ ॥

All other loves are transitory, as long as people do not love their Lord and Master.

ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਪਿੰਜਰ ਮਹਿ ਬਿਰਹਾ ਨਹੀ ਸੋ ਪਿੰਜਰੁ ਲੈ ਜਾਰਿ ॥੧॥

O Nanak, that human body, in which there is no pain of separation from the Lord-take that body and burn it. ||1||

ਬਿਰਹਾ ਲਜਾਇਆ ਦਰਸੁ ਪਾਇਆ ਅਮਿਉ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸਿੰਚੰਤੀ ॥

The pain of separation has grown shy, for I have obtained the Blessed Vision of His Darshan; His Ambrosial Glance of Grace has filled me with bliss.

ਇਕੁ ਨ ਰੁਨਾ ਮੇਰੇ ਤਨ ਕਾ ਬਿਰਹਾ ਜਿਨਿ ਹਉ ਪਿਰਹੁ ਵਿਛੋੜੀ ॥

The only thing which doesn't weep is my body's sense of separateness, which has separated me from my Lord.

ਰੋਵਹ ਬਿਰਹਾ ਤਨ ਕਾ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸੰਮ੍ਹਾਲੇਹਾਂ ॥

Let us weep over the body's separation from the Lord and Master; let us remember Him in contemplation.

ਦੂਰਿ ਪਰਾਇਓ ਮਨ ਕਾ ਬਿਰਹਾ ਤਾ ਮੇਲੁ ਕੀਓ ਮੇਰੈ ਰਾਜਨ ॥੩॥

When the sense of separation was removed from my mind, then I was united with the Lord, my King. ||3||

ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ ॥

Many talk of the pain and suffering of separation; O pain, you are the ruler of all.

ਫਰੀਦਾ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਊਪਜੈ ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਨੁ ॥੩੬॥

Fareed, that body, within which love of the Lord does not well up - look upon that body as a cremation ground. ||36||

With best compliments from a wellwisher

ਰਾਗ ਬਸੰਤ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ

ਵਾਦੀ-ਤਾਰ (ਸਂ) | ਠਾਟ-ਪੂਰਵੀ | ਸਮਾਂ-ਰਾਤ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ (ਬਸੰਤ-ਰੁਤ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇਂ)
ਸੰਵਾਦੀ-ਪ | ਜਾਤੀ-ਵੱਕ੍ਰ-ਸੰਪੂਰਣ | ਵਿਸ਼ਸ਼-ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਤੇ ਲਲਿਤ ਅੰਗ।

ਆਰੋਹ-ਸ ਗ, ਮ' ਧੁ ਰੁਂ, ਸਂ।
ਅਵਰੋਹ-ਰੁਂ ਨ ਧੁ, ਪ, ਮ'ਗ ਮsਗ, ਗ ਮ'ਧੁ ਗ ਮ'ਗ ਰੁ ਸ।
ਪਕੜ-ਮ' ਧੁ, ਰੁਂ-ਸਂ, ਰੁਂ ਨ ਧੁ, ਪ- (ਪ) ਮ'ਗ ਮ'sਗ।

ਅਸਥਾਈ

ਤਾਲ-ਸੂਲਫ਼ਾਕ (ਦਰੁੱਤ ਲਯ)

×		0		2		3		0	
						ਗ			
ਸਂ	–	ਨ	ਧੁ	ਪ	–	ਮ'	–	ਗ	–
ਆ	s	ਜ	ਹ	ਮਾ	s	ਰੈ	s	s	s
ਧੁ									
ਮ'	ਮ'	ਧੁ	ਧੁ	ਰੁਂ	–	ਸਂ	–	–	–
ਗ੍ਰਿ	ਹਿ	s	ਬ	ਸੰ	s	ਤ	s	s	s
ਨ	ਨ	ਰੁਂ	ਨ	–	–	ਪ	ਪ	–	–
ਗੁ	ਨ	ਗਾ	s	ਏ	s	ਪ੍ਰ	ਭ	s	s
ਗ									
ਮ'	ਮ'	ਗ	ਮ'	ਗ	ਰੁ	ਸ	–	–	–
ਤੁ	ਮ	s	ਬੇ	ਅੰ	s	ਤ	s	s	s
				ਅੰਤਰਾ					
ਧੁ				ਨ					
ਮ'	ਮ'	ਧੁ	–	ਸਂ	–	ਸਂ	ਸਂ	–	–
ਗੁ	ਰ	ਸੇ	s	ਵਉ	s	ਕ	ਰ	s	s
ਨ		ਸਂ							
ਧੁ	ਧੁ	ਨ	ਸਂ	ਰੁਂ	–	ਸਂ	–	–	–
ਨ	ਮ	s	ਸ	ਕਾ	s	ਰ	s	s	s
ਗਂ	–	ਗਂ	ਮ'	ਗਂ	ਰੁਂ	ਸਂ	–	–	–
ਆ	s	ਜ	ਹ	ਮਾ	s	ਰੈ	s	s	s
				ਨ				ਧੁ	
ਨ	–	ਧੁ	ਧੁ	ਰੁਂ	–	ਨ	–	ਮ	ਧੁ
ਮੰ	s	ਗ	ਲ	ਚਾ	s	ਰ	s	s	s

ਪੁਸਤਕ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਸਾਗਰ ਵਿਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ

ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੧ ਦੁਤੁਕੇ
ਗੁਰੁ ਸੇਵਉ ਕਰਿ ਨਮਸਕਾਰ ॥
I serve the Guru, and humbly bow to Him.
ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਮੰਗਲਚਾਰ ॥
Today is a day of celebration for me.
ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਮਹਾ ਅਨੰਦ ॥
Today I am in supreme bliss.
ਚਿੰਤ ਲਥੀ ਭੇਟੇ ਗੋਬਿੰਦ ॥੧॥
My anxiety is dispelled, and I have met the Lord of the Universe. ||1||
ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਸੰਤ ॥
Today, it is springtime in my household.
ਗੁਨ ਗਾਏ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ੍ ਬੇਅੰਤ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
I sing Your Glorious Praises, O Infinite Lord God. ||1||Pause||
ਆਜੁ ਹਮਾਰੈ ਬਨੇ ਫਾਗ ॥
Today, I am celebrating the festival of Phalgun.
ਪ੍ਰਭ ਸੰਗੀ ਮਿਲਿ ਖੇਲਨ ਲਾਗ ॥
Joining with God's companions, I have begun to play.
ਹੋਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ ॥
I celebrate the festival of Holi by serving the Saints.
ਰੰਗੁ ਲਾਗਾ ਅਤਿ ਲਾਲ ਦੇਵ ॥੨॥
I am imbued with the deep crimson color of the Lord's Divine Love. ||2||
ਮਨੁ ਤਨੁ ਮਉਲਿਓ ਅਤਿ ਅਨੂਪ ॥
My mind and body have blossomed forth, in utter, incomparable beauty.
ਸੂਕੈ ਨਾਹੀ ਛਾਵ ਧੂਪ ॥
sookai naahee shaav dhoop
They do not dry out in either sunshine or shade;
ਸਗਲੀ ਰੂਤੀ ਹਰਿਆ ਹੋਇ ॥
sugulee roothee hariaa hoe
they flourish in all seasons.
ਸਦ ਬਸੰਤ ਗੁਰ ਮਿਲੇ ਦੇਵ ॥੩॥
sudh busunth gur milae dhaev
It is always springtime, when I meet with the Divine Guru. ||3||
ਬਿਰਖੁ ਜਮਿਓ ਹੈ ਪਾਰਜਾਤ ॥
birukh jamiou hai paarujaath
The wish-fulfilling Elysian Tree has sprouted and grown.
ਫੂਲ ਲਗੇ ਫਲ ਰਤਨ ਭਾਂਤਿ ॥
fool lugae ful ruthun bhaath
It bears flowers and fruits, jewels of all sorts.
ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਨੇ ਹਰਿ ਗੁਣਹ ਗਾਇ ॥
thripath aghaanae har guneh gaae
I am satisfied and fulfilled, singing the Glorious Praises of the Lord.
ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਇ ॥੪॥੧॥
jun naanuk har har har dhiaae
Servant Nanak meditates on the Lord, Har, Har, Har. ||4||1||

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ
ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਦੀਆਂ ਝਲਕੀਆਂ

Postal Regd. No. G/CDH/0045/2009-10 RNI Regd. No. 46788/89 ISSN 0972-2335